

DOI: 10.31648/pw.9723

DOMINIKA IZDEBSKA-DŁUGOSZ
<https://orcid.org/0000-0003-1603-8604>
Jagiellonian University

ANALIZA STATYSTYCZNA POLSKO-UKRAIŃSKIEGO INTERJĘZYKA – NAJTRUDNIEJSZE MIEJSCA POLSKIEJ FLEKSJI DLA OSÓB UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH

**Statistical analysis of the Polish-Ukrainian interlanguage –
the most difficult points
of Polish inflection for Ukrainian speakers**

ABSTRACT: This paper presents part of a statistical analysis (SPSS) of the Polish-Ukrainian interlanguage which is currently being conducted. The presented part of the research pertains to the most difficult forms from the morphological level of the Polish language for speakers of Ukrainian who learn Polish as a foreign language, regardless of their declared level of language proficiency (A1+ – B2+). The analyses presented in the article are of a qualitative nature. The questionnaire for the research into the interlanguage contained both correct and wrong forms (i.e. interferential forms extracted from the previous author's corpus-based error analyses) – the respondent had to decide which form was correct. Therefore, the study concerns language intuition. The results of the research are convergent with the analyses of actual errors made by Ukrainians in their written assignments, which constitutes a motivation for further statistical analyses of the interlanguage with the use of the same research tool.

KEYWORDS: interlanguage, statistical analysis, Ukrainians, Polish as a foreign language, grammar, inflection

Wprowadzenie

Prowadzone współcześnie analizy nad akwizycją i nauką polszczyzny u mieszkających w Polsce imigrantów z Ukrainy wykraczają daleko poza obszar związany z procesami nauczania/uczenia się języków obcych jako subdyscypliny językoznawczej. Kwestie dotyczące tego, jak uczą się języka polskiego osoby ukraińskojęzyczne, dotyczą istotnych zagadnień związanych z ich dobrostanem w warunkach migracyjnych i łączą glottodydaktykę polonistyczną z socjologią i psychologią migracji. Jeśli wziąć pod uwagę fakt, iż obecnie w Polsce przebywa 300 tys.

zarejestrowanych obywateli Ukrainy (dane z grudnia 2021 r.)¹, a do nauki języka polskiego popycha ich motywacja edukacyjna i zawodowa, to znajomość polszczyzny jawi się jako jeden z warunków sine qua non umożliwiających osiągnięcie założonych przez te osoby celów². Nie mówimy tu jednak o polszczyźnie na poziomie komunikacyjnym, umożliwiającym co prawda porozumienie w większości spraw życia codziennego, jednak pełnej błędów – głównie interferencyjnych, a więc wynikających z przenoszenia form i struktur językowych, znaczeń wyrazów, reguł i paradygmatów odmiany z języka ukraińskiego oraz rosyjskiego³ (języka pierwszego – dalej: J1) na zbyt podobny w wielu płaszczyznach do wymienionych języków wschodniosłowiańskich język polski (język drugi – dalej: J2). Inne muszą zatem być wymagania w stosunku do poziomu i poprawności języka polskiego używanego w celach edukacyjnych i zawodowych. Jak wynika z moich wcześniejszych badań, ukraińscy studenci sami dążą do osiągnięcia pełnej poprawności i normatywności w polszczyźnie, a znajomość języka definiują zdecydowanie częściej poprzez poprawność niż komunikatywność (Izdebska-Długosz 2017a, 240-243; 2017b, 174-179).

Jeśli zatem znajomość języka polskiego u ukraińskojęzycznych imigrantów ma pierwszoplanowe znaczenie w zakresie realizacji ich planów związanych z nauką, pracą, a tym samym z poczuciem spełnienia, samorealizacją i innymi kwestiami składającymi się na dobrostan jednostki, to badanie procesu nauczania/uczenia się przez nich języka polskiego, prowadzące do rozpoznania swoistych cech tego procesu (wynikających głównie z zetknięcia się dwóch konkretnych systemów językowych: polskiego i ukraińskiego), należy uznać za istotne dla ich imigracyjnej przyszłości w Polsce.

¹ https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--raport?fbclid=IwAR0oa4BdWaX9O-sj3QkOztI_VL1aENBrdtPU7hndp8n7MtVmfoZ1DsdQ_k (dostęp: 23.01.2022). Według danych GUS w końcu lutego 2020 r. w Polsce przebywało 1,39 mln obywateli Ukrainy, zob. https://www.bankier.pl/wiadomosc/Gorny-Liczba-Ukraiincow-w-Polsce-wrocila-do-poziomu-sprzed-pandemii-statystyki-moga-byc-zaburzone-8239097.html?fbclid=IwAR31qVWvBbSfNLPx3NETiWKtvhjvHIND7ak_B-j-NXngO-M_FezRRBJb0QA (dostęp: 23.01.2022).

² Artykuł powstał przed wybuchem wojny w Ukrainie (24.02.2022). Trzeba zatem odnotować, że od początku wojny, według danych Polskiej Straży Granicznej, do Polski przybyło już ponad 11,087 mln uchodźców z Ukrainy, a wróciło do Ukrainy 9,344 mln osób (dane z 14.04.2023), zob. [https://300gospodarka.pl/news/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-liczba, Ilu uchodzców z Ukrainy jest w Polsce \[Aktualne dane\]](https://300gospodarka.pl/news/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce-liczba, Ilu uchodzców z Ukrainy jest w Polsce [Aktualne dane]) (dostęp: 14.04.2023). Zbiorowość uchodźców jest dynamiczna, część z przyjeżdżających jedzie do innych krajów, dlatego trudno oszacować, ilu z wjeżdżających Ukraińców mieszka lub zamieszka w Polsce na stałe. Mówi się o ok. 1,3 mln uchodźców z Ukrainy mieszkających obecnie w Polsce (dane z 23.02.2023), zob. https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-uchodzczy-z-ukrainy-wiemy-ilu-dzis-mieszka-w-polsce,nId,6615401#crp_state=1, M. Dobrołowicz, Uchodźcy z Ukrainy, Wiemy, ilu dziś mieszka w Polsce (dostęp: 14.04.2023).

³ Powszechna dwujęzyczność Ukraińców w zakresie języka ojczystego oraz rosyjskiego (Lewczuk 2020, 72-75) sprawia, iż za ich J1 uznać należy oba te języki. Potwierdza to zresztą analiza błędów tych osób w polszczyźnie, z której wynika jednoznacznie, że duża część błędów w języku polskim tych osób pochodzi z interferencji języka rosyjskiego, a nie wyłącznie ukraińskiego (Izdebska-Długosz 2021).

1. Od badań nad błędami do badań interjęzyka

Analiza błędów uczących się w J2 wyrosła z przekonania, że poznawanie ich daje wgląd w procesy uczenia się i akwizycji J2. Stanowiła także przejście od analiz konfrontatywnych różnych systemów językowych (i przewidywania miejsc wystąpienia błędów językowych) ku wyjaśnianiu mechanizmów powstawania błędów. S. P. Corder w pracy z 1967 r. otwierającej okres intensywnych analiz błędów (ang. *Error Analysis*, dalej EA) stwierdzał, że badanie zbiorów błędów popełnionych, a nie jedynie prognozowanych, daje wgląd w luki w wiedzy uczącego się (jest to dla niego samego także istotna informacja), a także w strategię i techniki rozwinięte przez uczącego się (Arabski 1979, 16). Corder wskazał nie tylko na możliwe źródła błędów, lecz także przede wszystkim stworzył pięciostopniową metodologię badania błędów językowych w J2 (Corder 1983), a analizy błędów w różnych J2 stały się w latach 80. XX w. popularne.

Równolegle rozwijająca się teoria interjęzyka sprawiła, że zadano kilka istotnych pytań, na które do dziś nie zdołano odpowiedzieć. Interjęzyk (ang. *Interlanguage*, dalej IL) – według klasycznej definicji L. Selinkera – to rodzaj dialektu przejściowego w J2, którym posługuje się uczący się. Jest on systemem językowym, który można poddać opisowi, dlatego że składają się na niego przewidywalne struktury (Arabski 1985, 62). IL stale się rozwija, na każdym jego etapie panują swoiste normy. Rozwój zaś polega na przechodzeniu poprzez poszczególne stadia, w których stopniowo formy niezgodne z regułami J2 są zastępowane formami coraz bardziej do nich zbliżonymi (Dakowska 2000, 343).

Na temat interjęzyka chętnie teoretyzowano w latach 70. XX w. i kolejnej dekadzie. W. Nemser (1971), mówiąc o „systemie aproksymatywnym” (ang. *approximative system*), zauważył jego uproszczenie, ograniczoność (w tym podobieństwo do pidżynów), różnice między poszczególnymi stadiami (dziś: poziomami biegłości językowej) oraz naturalną niepoprawność gramatyczną i stylistyczną (Bednarska 2014, 27).

Z kolei Corder nazwał system języka uczniowskiego „dialektem idiosynkratycznym” (ang. *idiosyncratic dialect*) i „dialektem przejściowym” (ang. *transitional dialect*) i zwrócił uwagę na to, że interjęzyki te charakteryzują się posiadaniem własnej gramatyki, a także mniejszej liczby reguł niż J1 oraz J2 (Corder 1983, 116).

Nośna poznawczo teoria interjęzyka nie zaowocowała jednak badaniami nad samymi dialektami przejściowymi uczących się J2. Jak zauważyła badaczka błędów J. Korzeniewska-Rogalewicz (1986, 38 i n.), mimo dużego zainteresowania IL w latach 80. minionego wieku, nie stworzono żadnych propozycji metodologicznych i nie przedstawiono szczegółowych konkluzji. Nie zrobiono tego tak naprawdę do dziś, uznając jednocześnie istnienie interjęzyka za empiryczny pewnik, którym niewątpliwie dialekt przejściowy jest, co może potwierdzić każdy nauczający i uczący się jakiegokolwiek języka obcego.

Trudno nie zgodzić się także z Selinkerem w kwestii możliwości opisu danego konkretnego interjęzyka. Charakterystyka tego typu powinna zawierać opis form błędnych (ewentualnie także poprawnych) na każdym z poziomów biegłości. Czym innym jest jednak metodologicznie opis IL, czym innym byłoby zbadanie IL w jego dynamice, które rozumiem podobnie jak T. P. Krzeszowski, który w końcu lat 70. XX w. pisał „[...] adekwatna teoria systemów przybliżonych musiałaby wyjaśnić ich zasadniczo dynamiczny charakter, przejawiający się w ciągłym ruchu (bardzo przypominającym zmiany językowe w ogóle) w kierunku języka docelowego. Teoria musiałaby wyjaśnić mechanizm i siłę leżącą u podstaw tego ruchu” (Krzeszowski 1979, 588). Autor zwracał tutaj uwagę na konieczne badania modelotwórcze i zarazem teoriiotwórcze nad IL.

Zasadniczo analizy błędów nawet przy podziale na poszczególne poziomy biegłości (stadia interjęzyka) wciąż stanowią jedynie opis interjęzyka. Badania takie wykonał na gruncie polskim w końcu lat 70. minionego wieku Arabski (1979). Celem analiz było ustalenie tendencji rozwojowych polsko-angielskiego interjęzyka. Korpus błędów został podzielony na trzy poziomy zaawansowania językowego: A, B i C. Analizy ujawniły, które błędy zanikają w miarę rozwoju IL, które się utrzymują, a które zwiększają swoją liczebność. Badania te pozwoliły na charakterystykę tego konkretnego IL, jednak nie wyjaśniły, gdyż metodologicznie nie mogły, mechanizmów odpowiedzialnych za taki, a nie inny jego rozwój.

Korpusowe badania nad błędami stanowią wciąż jedynie analizy lapsologiczne, pogłębione, jednak nie dające wyobrażenia o modelu IL. Przy podziale materiału korpusowego na poziomy biegłości językowej możemy mówić o opisie IL, jednak wciąż nie wyjaśnia to w żaden sposób jego dynamiki. Sam nawet podział zgromadzonych błędów na oczywiste dziś poziomy A1-C2 może wydawać się dyskusyjny, gdyż nie istnieje uniwersalny model IL, który by go faktycznie potwierdzał.

Również pisząca te słowa jest autorką badań nad błędami – w języku polskim osób ukraińskojęzycznych (Izdebska-Długosz 2021). Rozpoznanie ok. 6 tys. błędów gramatycznych (fleksyjnych i składniowych) w polszczyźnie Ukraińców daje możliwość zbliżenia się do rozpoznania interjęzyka polsko-ukraińskiego i stanowi swoistą bazę. Narzędzia badawcze zaś muszą być eksperymentalne, gdyż nikt dotychczas nie potwierdził, jakimi właściwie narzędziami można by się posłużyć, by naświetlić dynamikę interjęzyka.

2. Statystyczne badanie wycinka interjęzyka polsko-ukraińskiego

W badaniu pilotażowym, którego część wyników przedstawia się w niniejszym tekście, wykorzystano arkusz z błędami (test wyboru: błędna forma – poprawna forma) dla uczących się języka polskiego z Ukrainy. Kwestionariusz składał się ze 119 form językowych z poziomu fleksyjnego i 48 z poziomu składniowego

polszczyzny. Ankietę wypełniło 157 osób deklarujących poziom zaawansowania w języku polskim jako obcym od A1+ do B1+⁴. Użyte w kwestionariuszu błędne formy zostały zaczerpnięte z autorskiego korpusu błędów – wykorzystano statystycznie najczęstsze błędy Ukraińców na obu poziomach polszczyzny, fleksyjnym i składniowym (użyto tych samych leksemów, które były najczęściej błędne w poprzednich badaniach nad błędami). Założono, że błędy (błądność w odniesieniu do norm J2 jest charakterystyczną cechą interjęzyka) stanowią swoistą siatkę interjęzyka i mogą być ważnymi punktami w jego trójwymiarowej strukturze. Fragment kwestionariusza z poziomu morfologicznego wyglądał następująco:

Poziom (уровень)

Narodowość (национальность): a) rosyjska b) ukraińska c)

Znane języki obce (Какие иностранные языки вы знаете):

I. W każdym z poniższych zadań zaznacz jedną poprawną odpowiedź. В каждой из следующих задач выберите один правильный ответ.

1. Na granicy jest ..... a) kontrola b) kontrol.
2. On ma ..... a) językowy barier b) językową barierę.
3. Studia w Polsce to dla mnie .... a) duży szans b) duża szansa.
4. Widzę .... a) znane dziewczyny b) znanych dziewczyn.
5. Lubię .... a) psów i kotów b) psy i koty.
6. Spotykam .... a) miłe przyjaciółki b) miłych przyjaciółek.
7. Na uniwersytecie pracują ... a) profesorowie b) profesory.
8. W filmie grają... a) aktory b) aktorzy.
9. W Krakowie są ... a) turyści b) turyści.
10. Nie lubię ciemnego ... a) chlebu b) chleba.

Do analizy materiału badawczego wykorzystano program służący do analizy statystycznej w badaniach ilościowych SPSS. Wykonano w nim analizę korelacyjną w poszukiwaniu jakichkolwiek prawidłowości – współwystępowania określonych elementów językowych. Hipoteza zakładała bowiem, że może ujawnić się korelacja błędów danego typu na danym poziomie zaawansowania językowego. Chodzi tu o korelację niezwiązaną z samą organizacją systemu językowego języka polskiego. W toku analizy materiału otrzymano wiele danych ilościowych, jak np.

- listy najczęstszych form błędnych i poprawnych bez podziału na poziomy;
- podliczenia błędów i form poprawnych dla danego poziomu;
- średnie liczby zaznaczeń błędów fleksyjnych i składniowych dla danych poziomów zaawansowania;
- dynamikę wskazań błędnych oraz poprawnych dla każdej z form językowych.

⁴ Badani zadeklarowali następujące narodowości: ukraińska – 139, białoruska – 8, rosyjska – 5, gruzińska – 2, rumuńska – 2, kazachska – 1. Wszyscy badani to także użytkownicy języka rosyjskiego.

W tabeli 1 przedstawiono dane na temat liczebności ankiet wypełnionych przez badanych deklarujących dany poziom biegłości językowej w polszczyźnie.

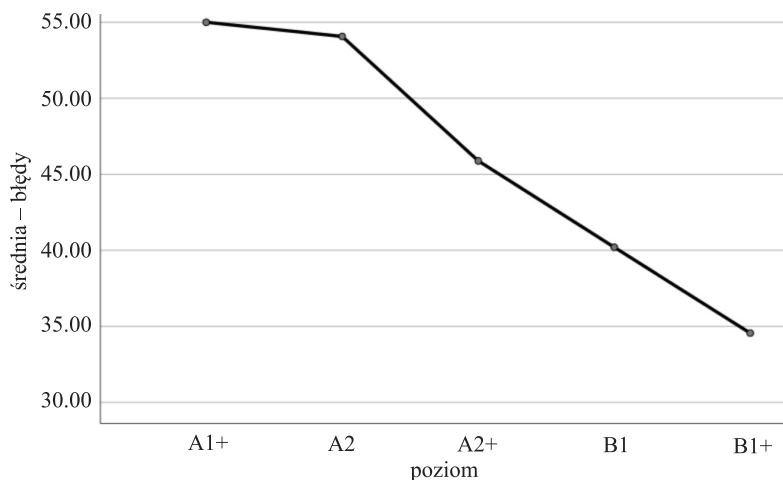
Tabela 1. Liczba ankiet z danego poziomu zaawansowania

Poziom biegłości językowej	Częstość	%
A1+	20	13
A2	44	28
A2+	35	22
B1	49	31
B1+	9	6
Ogółem	157	100

Źródło: badanie własne

Jak widać, najliczniejsze były kwestionariusze pochodzące od badanych deklarujących poziom B1, następnie A2 oraz A2+. Najmniej ankiet wypełnili studenci deklarujący poziom najniższy – A1+ oraz B1+, czyli najwyższy. Oznacza to, że na podstawie zdecydowanej większości ankiet (81%) mamy do czynienia ze znajomością języka polskiego na poziomie podstawowym – wstępnym i średnim – progowym. Są to poziomy biegłości najczęściej reprezentowane przez uczących się polszczyzny, mających świadomość konieczności doskonalenia językowego. To poziomy umożliwiające podejmowanie w miarę swobodnej komunikacji na różne tematy (w tym abstrakcyjne – na poziomie B1), właściwe reagowanie (zgodne z intencją nadawcy) w różnych sytuacjach komunikacyjnych, dość sprawne i skuteczne podejmowanie działań językowych. Polszczyzna Słowian wschodnich plasujących się na tych poziomach zaawansowania językowego jest równocześnie mocno naczyniona błędami językowymi (Izdebska-Długosz 2015). To środek interjęzyka, zatem – szczególnie na poziomach A2 i A2+ – widoczne jest w nim przemieszanie wszelkich form pochodzących z J1 i J2.

Na podstawie nierównej liczby ankiet z danego poziomu zaawansowania językowego, można by zakwestionować wyniki analiz. Jednakże w badaniach potwierdza się podstawowa wiedza na temat interjęzyka dotycząca dynamiki jego błędności w odniesieniu do norm J2. Wiedzę tę czerpiemy wprost z empirii: w miarę rozwoju IL liczba błędów maleje, a formy językowe coraz mocniej odpowiadają normom obowiązującym w J2. Taka prawidłowość została potwierdzona i w niniejszych badaniach, pozwalając tym samym na kontynuowanie analiz. Ogólną tendencję spadkową liczby niepoprawnych zaznaczeń (wybór błędów zamiast form poprawnych) w przypadku błędów na poziomie morfologicznym polszczyzny obrazuje wykres 1.

Wykres 1. Dynamika spadku błędnych zaznaczeń w miarę rozwoju interjęzyka
Źródło: badanie własne

Jak wynika z wykresu 1, im wyższy poziom zaawansowania językowego, tym rzadszy wybór niepoprawnych form interlingwalnych: maleje błędność zaznaczeń, wzrasta tym samym częstotliwość zaznaczeń poprawnych. Jak widać, pomiędzy poziomem najniższym A1+ a kolejnym A2 zanotowano niewielki spadek błędności zaznaczeń. Wyraźny ich spadek – największy – wystąpił między poziomami A2 a A2+, zaś spadek częstotliwości błędnych zaznaczeń pomiędzy A2+ a B1 oraz pomiędzy B1 a B1+ wykazuje taką samą dynamikę. Oczywiście, zaobserwowane tendencje mają odniesienie wyłącznie do prezentowanej tutaj próby badawczej.

W niniejszym tekście prezentuje się wycinek wyników ilościowych dokonanych badań (można je poddać analizie jakościowej), przynoszący informacje na temat, które z błędnych form językowych były wybierane najczęściej jako poprawne – takie dane dają podliczenia statystyczne. Dlaczego właśnie te formy są uniwersalnie najtrudniejsze dla badanych – niezależnie od poziomu najczęściej błędy te wskazywane są jako formy poprawne. Na tak postawione pytanie odpowiada analiza jakościowa, oparta na analizie kontrastywnej triady języków: polskie-go, ukraińskiego i rosyjskiego, pozwalająca na wskazanie źródła danego błędu. W artykule prezentuje się błędy na poziomie morfologicznym.

2.1. Błędy fleksyjne

W liście błędów z poziomu fleksyjnego (zob. tabelę 2) uwzględniono najczęstsze wskazania form błędnych jako poprawnych. Granicę listy ustalono na poziomie 50%. Zatem zawiera ona te błędne formy językowe, na które jako poprawne wskazywano z częstotliwością 50%-100%.

Tabela 2. Najczęściej wskazywane błędy fleksyjne (powyżej 50% błędnych zaznaczeń)

Lp.	Procent niepoprawnych odpowiedzi	Numer pytania	Typ błędu
1.	84	59	formant przysłówka
2.	83	6 67	1. synkretyzm biernika w lm; 2. synkretyzm biernika w lm. – zaimek
3.	82	114	zwrotność – czasownik <i>stać się</i>
4.	80	2 4	1. rodzaj rzeczowników; 2. synkretyzm biernika w lm.
5.	79	5 11	1. synkretyzm biernika w lm; 2. D. lp. r.m. <i>ranka</i>
6.	78	41	D. lm. r.m. <i>nauczycieli</i>
7.	75	27	Ms. lp. funkcjonalnie miękkie (<i>na granicy</i>)
8.	74	73	zaimek wskazujący lm. r. mos. (<i>tacy</i>)
9.	73	36	M. lm. r.nmos.
10.	71	26 34 35	1. Ms. lp. funkcjonalnie miękkie (<i>w pracy</i>); 2. M. lm. <i>pieniądze</i> ; 3. M. lm. r.nmos. funkcjonalnie miękkie (<i>ulice</i>)
11.	68	19 46	1. C. r.ż., miękkie spółgłoski; 2. C. lm.
12.	67	85	C. r.m. zaimek <i>on</i> z przymiotnikiem
13.	65	96	<i>bać się</i> w czasie przeszłym
14.	62	98	czas przeszły czas. <i>jeść</i>
15.	59	28 101	1. Ms. r.ż., miękkie spółgłoski; 2. prefiks aspektu dokonanego
16.	58	37 58	1. M. lm. r.nmos, miękkie spółgłoski; 2. formant przysłówka
17.	55	63	przysłówki zamiast przymiotnika
18.	54	47	D. lm. <i>przyjaciele</i>
19.	53	81	zaimek B. lp. <i>ja</i>
20.	52	82 111	1. zaimek B. lp. <i>ty</i> ; 2. zwrotność – czasownik <i>zostać</i> (kim)
21.	51	68 103	1. zaimek dzierżawczy lm. M. r.nmos; 2. prefiks aspektu dokonanego

Źródło: badanie własne

Warto przyjrzeć się bardziej szczegółowo formom z kwestionariusza. Aż 84% badanych wskazało, że forma **ciekawo* (zamiast *ciekawie*) jest poprawna. Formant przysłówkowy *-o* jest bardziej produktywny w języku ukraińskim niż *-e* (Kononenko | Kononenko 2010, 265) – tak samo zresztą w języku rosyjskim, natomiast odwrotnie jest w języku polskim. Dodatkowo transfer negatywny wzmacnia w tym przypadku identycznie brzmiące danych leksemów w obu językach: pol. *ciekawie* – ukr. *уікаво*. Z niższą rangą (16) znalazł się na liście także problem

doboru formantu do przysłówka *przyjemnie* – 58% badanych zaznaczyło formę **przyjemno* jako poprawną.

Problemu odmiennych synkretyzmów biernika liczby mnogiej w języku polskim i ukraińskim oraz przenoszenia form wschodniosłowiańskich w miejsce polskich dotyczą pozycje numer 2, 4, 5 i są to wszystkie pytania poświęcone w ankiecie temu zagadnieniu gramatycznemu, zatem trzeba uznać, iż jest to istotny problem. Pytania były następujące:

4. Widzę .... a) znane dziewczyny b) znanych dziewczyn.
5. Lubię .... a) psów i kotów b) psy i koty.
6. Spotykam .... a) miłe przyjaciółki b) miłych przyjaciółek.

W języku polskim biernik męskoosobowy w liczbie mnogiej jest równy dopełniaczowi (*Znam tych profesorów* = *Nie znam tych profesorów*), a niemęskoosobowy równy mianownikowi (*Znam te koleżanki* = *To są koleżanki*). Zatem to rodzaj męsko- i niemęskoosobowy różnicuje formy. Natomiast w języku ukraińskim i rosyjskim różnią się one ze względu na rodzaj żywotny i nieżywotny rzeczownika: biernik liczby mnogiej jest równy dopełniaczowi dla rzeczowników żywotnych (*Я бачу собак* – *Widzę psy*, *Я бачу дівчат* – *Widzę dziewczęta*, *Я бачу немовлят* – *Widzę niemowlęta*), zaś mianownikowi – nieżywotnych (*Я бачу горішки* – *Widzę garnki*). Bardzo częste błędy Ukraińców w polszczyźnie typu: **Zobaczyli zwierząt*; **za-prosić koleg i koleżanek*; **Uczą małych dzieci*; **malować kotków*; **Wojtek lubi wysportowanych i aktywnych kobiet* (Izdebska-Długosz 2021, 188) biorą się zatem z mylenia rodzajów w liczbie mnogiej (Krawczuk 2020, 143; Stefańczyk 2021) i jako takie skutkują składniowo niepoprawnym dopełnieniem (Izdebska-Długosz 2021, 187-188), jednak ich źródło tkwi w odmiennej klasyfikacji rodzajowej w J1 uczących się. Słowianie wschodni dzielą zbiory (rzeczowniki w liczbie mnogiej) na żywotne i nieżywotne, podczas gdy Polacy na męskoosobowe i niemęskoosobowe. Nauczenie się poprawnego wyrażania rodzaju gramatycznego w liczbie mnogiej w polszczyźnie oznacza praktycznie zmianę myślenia (Krawczuk 2012, 164).

Wysoką pozycję na liście (3) zajmuje błąd zwrotności czasownika (niezwrotny **stać* zamiast zwrotny *stać się*). Zwrotność czasowników jako problem lapsologiczny ujawnił się wyraźnie dopiero w korpusowej analizie błędów i stanowił dla piszącej te słowa – lektorki języka polskiego jako obcego, niemałe zaskoczenie. Błędy te okazały się liczne (65 błędów zbędnej zwrotności, aż 163 błędy w zaniechaniu oznaczenia zwrotności) (Izdebska-Długosz 2021, 287-292). Błąd w czasowniku *stać się* był najczęstszy w korpusie, dlatego wykorzystano go w ankiecie. Jest to, rzecz jasna, błąd silnie interferencyjny: pol. *Stałem się studentem* – ros. *Я стал студентом*; ukr. *Я став студентом*. Drugi czasownik, w którym sprawdzano zwrotność *zostać* czy **zostać się* znalazł się na 20 miejscu pod względem częstotliwości wskazań (52% błędnych wskazań). Miejsca na liście zajmowane przez

oba te czasowniki dobrze odzwierciedlają liczbę błędów zaniechania zwrotności i błędnej zwrotności w korpusie błędów.

Na 4. miejscu na liście wystąpił błąd w rodzaju rzeczowników: On ma ... a) językowy barier b) językową barierę. Aż 80% badanych zaznaczyło jako poprawną formę w rodzaju męskim, czyli zgodną z rodzimą (pol. *bariera językowa* – ros. *языковой барьер*; ukr. *мовний бар'єр*).

Mianownik liczby mnogiej z dwójakimi formami rodzajowymi: męsko- i niemęskoosobowymi zawsze stanowi ogromny problem dla uczących się ze Wschodu, ze względu na brak rodzaju w liczbie mnogiej w językach wschodniosłowiańskich (Przechodzka 1994; Dąbrowska | Dobesz | Pasieka 2010; Dąbrowska 2004; 2005; Krawczuk 2005; 2007; Zielińska 2018; Kowalewski 2017). Tymczasem w polszczyźnie rodzaj w liczbie mnogiej zmienia formy rzeczowników i zaimków z przymiotnikami, imiesłowami przymiotnikowymi, czasowników w czasie przeszłym i innych form werbalnych opartych na tematach czasu przeszłego czasowników (tryb warunkowy, czas przyszły złożony). To niebagatelny problem, który zamyka się nie tyle w różnorodności form do zapamiętania, ile przede wszystkim – o czym pisano już powyżej – w zmianie myślenia. Jest to więc problem natury kognitywnej (Krawczuk 2012, 164). W niniejszym badaniu wahania co do rodzaju w liczbie mnogiej ujawniły się jedynie w dwóch pytaniach dotyczących zaimków, podczas gdy rzeczowniki i przymiotniki zostały przez badanych określone pod względem rodzaju w co najmniej 50% przypadków prawidłowo: 1) zaimek wskazujący – 74% badanych jako poprawny do wyrazu *ludzie* przyporządkowało niemęskoosobowy zaimek *takie* zamiast *tacy*; 2) zaimek dzierżawczy – 51% badanych jako poprawny do wyrazu *przyjaciółki* przyporządkowało męskoosobowy zaimek *moi* zamiast *moje*.

Mianownik liczby mnogiej to także wielość i różnorodność form do zapamiętania: alternacji (w rodzaju męskoosobowym) i końcówek w obu rodzajach. Zwykle myślimy, iż to alternacje w formach męskoosobowych stanowią największy problem dla uczących się ze Wschodu. Owszem, ich zaniechanie jest problemem, ale wynika ono nie tyle z nieznamości samych alternacji, ile z wahania co do rodzaju rzeczowników. Formy rodzime przypominają polskie niemęskoosobowe, stąd ich częste występowanie: **aktory* zamiast *aktorzy* na wzór ros. *актеры*, ukr. *актору*. Tymczasem dużą trudność stanowią dla uczących się posługujących się językami wschodniosłowiańskimi formy niemęskoosobowe – pod względem doboru końcówki.

Badanie ujawniło dwa takie gramatyczne miejsca: 1) M. lm. niemęskoosobowy miękki wygłos – **technologie* zamiast *technologie* (73% błędnych odpowiedzi); **tramwaji* zamiast *tramwaje* (58% błędnych odpowiedzi); 2) M. lm. niemęskoosobowy wygłos funkcjonalnie miękki – **ulicy* zamiast *ulice*. Analizy niniejsze potwierdzają wnioski wynikające z dokonanych już korpusowych badań nad błędami Ukraińców: najczęściej błędów występuje w rzeczownikach niemęsko-

osobowych z końcówką *-e*, czyli w wyrazach o wygłosie zakończonym na spółgłoskę funkcjonalnie miękką i fonetycznie miękką. Jednorodna grupa takich błędów to rzeczowniki o wygłosie na *-j* w rodzaju męskim nieosobowym (zwyczaj, tramwaj) i na *-cja* w r.ż. (Izdebska-Długosz 2021, 209-210).

Spośród błędów deklinacyjnych w dopełniaczu problemem okazał się w liczbie pojedynczej rodzaju męskiego dobór końcówki *-al-u* (*ranka* czy **ranku*). Jest on częściowo uzależniony od znaczenia wyrazów, jednak reguły nie pokrywają wielu z nich. Polacy także często popełniają w tym miejscu błędy. W języku ukraińskim też istnieją dwie końcówki w D. lp. r.m. i Ukraińcy popełniają błędy w swoim języku (Krawczuk 2011, 176), a w języku polskim jest to uniwersalnie trudne miejsce (Izdebska-Długosz 2021, 196).

W dopełniaczu liczby mnogiej r.mos. problemem okazał się dobór końcówki dla rzeczowników zakończonych na spółgłoskę miękką (*nauczycieli* czy **nauczycielów*). Deklinacja rzeczowników miękкотematowych zawsze sprawia większy problem tej grupie uczących się niż twarđotematowych (Izdebska-Długosz 2021, 213). Nieregularna forma dopełniacza w lm. rzeczownika *przyjaciele*: **przyjacielów* czy *przyjaciół* jest trudna dla uczących się języka polskiego jako obcego, podobnie jak rzeczownika *pieniąǳe*, co także znalazło swój wyraz na liście najczęstszych błędnych wskazań.

W celowniku przede wszystkim mylono się w liczbie pojedynczej w żeńskich rzeczownikach miękкотematowych: *babci* czy **babcie*. Formy te są synkretyczne w r.ż. z formami miejscownika, zatem nieznanomość C. zdradza nieznanomość także form żeńskich w Ms. Tendencja do użycia końcówki *-e* w miejsce *-i* w rzeczownikach miękкотematowych bierze się nie z języka ukraińskiego, a z rosyjskiego (pol. *Dałam kwiaty Basi* – ros. *Я подарила Басе цветы*; ukr. *Я подарувала Басі квіти*).

W C. liczby mnogiej końcówka *-om* najczęściej mylona jest z bardzo podobną, rodzimą *-am*. Okazało się także, że w C. trudny jest zaimek osobowy *on* w użyciu z przyimkiem – *niemu*: *dzięki niemu* zamiast **dzięki jemu* – w wyniku transferu negatywnego, gdyż: ukr. *завдяки йому*, ros. *благодаря ему*.

Narzędnik i biernik są na tyle łatwe dla badanych, iż nie mylono się w nich w stopniu przekraczającym 50% niepoprawnych odpowiedzi. W B. problemem stały się jedynie dwa zaimki osobowe: *mnie* i *cię* pomyłone z zaimkami w C.: *mi* oraz *ci*.

Kolejne trudniejsze deklinacyjnie miejsce to miejscownik, a w nim przede wszystkim końcówka rzeczowników żeńskich zakończonych na spółgłoskę funkcjonalnie miękką – dwa pytania dotyczące tych form znalazły się na wysokich miejscach na liście rangowej. Chodzi o formy: *na granicy* czy **na granice*; *w pracy* czy **w prace*. To najczęstszy problem z deklinacją Ms. u tej grupy uczących się. Błędy typu **w podróże*, **w ciążę*, **w stolice* są powszechne, a wygłos zakończony na spółgłoskę funkcjonalnie miękką sprawia zawsze wiele problemów (Izdebska-Długosz 2021, 204-205).

Podobnie trudny jest dla Słowian wschodnich dobór końcówki do miękkich wygłosów rzeczowników żeńskich – co ujawniło się już w przypadku celownika, opisanego powyżej. W pytaniu należało zdecydować o poprawności form: *w (jednej) chwili* czy **w chwile*.

Zdecydowana większość ujawnionych w badaniu problemów dotyczy fleksji imiennej. Pytania na temat fleksji werbalnej, w których ponad połowa stanowiła odpowiedzi błędne (poza zwrotnością czasowników, omówioną już powyżej), to:

- czas przeszły czasownika *bać się*, który jest zwykle przenoszony z J1 z wydłużonym tematem jako **bojałem się*: pol. *Bałem się* – ros. *Я боялся*, ukr. *Я боявся*.
- czas przeszły czasownika *jeść* w liczbie mnogiej. Jest on zawsze trudny ze względu na wymianę samogłoskową w temacie, związaną z różnicą w rodzaju: *jedliśmy*, ale *jadliśmy*.
- dobór prefiksu aspektu dokonanego: na wyższym miejscu listy (15) czasownik *zaplanować* (zamiast **splanować*), na niższym (21) interferencja leksykalna w czasowniku *podjąć* (*decyzję*) zamiast **przyjąć*: ukr. *приймати рішення*, ros. *принимать решение*.

Z pozostałych zagadnień, znajdujących się na liście, trzeba wymienić jeszcze użycie przysłówka zamiast przymiotnika, które w zasadzie stanowi problem składniowy. Pytanie brzmiało: To jest... a) realne b) realnie – 55% badanych wskazało na odpowiedź b) jako poprawną. Wstawianie przysłówka zamiast przymiotnika jest częstym błędem uczących się ze Wschodu. Jedną z jednorodnych podgrup tych błędów stanowią te, w których kończące temat przymiotnika *-n* ulega zmiękczeniu za pomocą *-i* przed końcówką *-e*. Otrzymana transferowa forma odpowiada przypadkowo polskiemu przysłówkowi. Takie błędy były liczne w korpusie (Izdebska-Długosz 2021, 236-238).

Podsumowanie

Zaprezentowana w niniejszym tekście lista najczęstszych błędnych decyzji w wyborze form poprawnych skłania ku kilku spostrzeżeniom. Po pierwsze, mogłoby się wydawać, iż badanie autentycznie popełnionych w pracach pisemnych błędów da odmienne wyniki (korpusowa analiza błędów) niż badanie intuicji językowej. Tutaj bowiem mamy do czynienia z podejmowaniem przez badanych decyzji co do poprawności danej formy językowej. Jednak trzeba być pewnym poprawnej formy, aby nie „skusić się” zaznaczyć tej, która jest bliższa formie rodzimej lub czasem identyczna z nią. Można zatem założyć, iż poprawną formę trzeba mieć we własnym interjęzyku, aby być jej pewnym. To z kolei skłania do przypuszczenia, iż interjęzyk można badać nie tylko za pomocą analizy autentycznie popełnionych błędów, lecz także poprzez decyzje badanych co do poprawności podanych form.

Niniejsze wyniki potwierdzają te przypuszczenia. Najczęściej jako błędne były wskazywane te formy językowe, które występują bardzo licznie jako spontanicznie popełniane błędy w piśmie – co można porównać z dostępnymi korpusami błędów osób ukraińskojęzycznych (Kowalewski 2017; Zielińska 2018; Izdebska-Długosz 2021). To istotny wniosek dający asumpt do kontynuowania analiz interjęzyka poprzez badanie intuicji językowej.

Bibliografia

- ARABSKI, J. (1979), *Errors as indications of the development of interlanguage*. Katowice.
- ARABSKI, J. (1985), *O przyswajaniu języka drugiego (obcego)*. Warszawa.
- BEDNARSKA, K. (2014), *Rola transferu językowego w nauczaniu języka polskiego* Słoneńców. Łódź.
- CORDER, S. P. (1983), *Analiza błędu językowego*, tłum. E. Skweres. W: Allen, J. P. B. | Corder, S. P. | Davies, A. (ed.), Rusiecki, J. (red. wyd. pol.), *Kurs edynburski językoznawstwa stosowanego. T. II: Techniki w językoznawstwie stosowanym*. Warszawa, 116-131.
- DAKOWSKA, M. (2000), *Mechanizm czy organizm? Bieguny modelowania akwizycji języków obcych*. W: Kiełar, B. Z. | Grucza, F. (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*. Warszawa, 335-351.
- DĄBROWSKA, A. (2004), *Najczęstsze błędy popełniane przez cudzoziemców uczących się języka polskiego jako obcego*. W: Seretny, A. | Martyniuk, W. | Lipińska, E. (red.), *Opisywanie, rozwijanie i testowanie znajomości języka polskiego jako obcego*. Kraków, 105-136.
- DĄBROWSKA, A. (2005), *Koncepcja ujęcia haseł rzeczownikowych w „Przewodniku po trudnych miejscach polszczyzny”*. W: Garncarek, P. (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*. Warszawa, 356-364.
- DĄBROWSKA, A. | DOBESZ, U. | PASIEKA, M. (2010), *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*. Warszawa.
- IZDEBSKA-DŁUGOSZ, D. (2015), *Specyficzne problemy nauczania języka polskiego jako obcego w środowisku ukraińskojęzycznym*. W: Gonigroszek, D. (red.), *Języki obce i kultura: Nowe konteksty edukacyjne*. Piotrków Trybunalski, 315-323.
- IZDEBSKA-DŁUGOSZ, D. (2017a), *Ukraińcy o własnych błędach w polszczyźnie – przykład statystycznej analizy danych w glottodydaktycznych badaniach eksploracyjnych*. W: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. VIII/2, 237-253.
- IZDEBSKA-DŁUGOSZ, D. (2017b), *Inność/Obcość akceptowana czy odrzucana? – Polacy i Ukraińcy wobec błędów językowych w polszczyźnie*. W: Myszka, A. | Oronowicz-Kida, E. | Pasterska, J. (red.), *Obszary Polonistyki 3. Inny/Obcy w literaturze, kulturze i języku*. Rzeszów, 164-180.
- IZDEBSKA-DŁUGOSZ, D. (2021), *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*. Kraków.
- KONONENKO, W. I. | KONONENKO, I. W. (2010), *Kontrastivna gramatika ukrains'koi ta pol's'koi mov. Navchal'nyy posibnik dlya stud. vishchikh navch. zakl. Kiiv*. [Кононенко, В. І. | Кононенко, І. В. (2010), *Контрастивна граматика української та польської мов. Навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. Київ*.]
- KORZENIEWSKA-ROGALEWICZ, J. (1986), *Błąd leksykalny a dydaktyka języka obcego. Na materiale języka rosyjskiego*. Warszawa.
- KOWALEWSKI, J. (2017), *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*. Kraków.
- KRAWCZUK, A. (2005), *Trudne miejsca w gramatyce polskiej dla Ukraińców (w związku z przygotowaniem podręcznika „Polska fleksja z ćwiczeniami dla Ukraińców”)*. W: Garncarek, P.

- (red.), Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Warszawa, 491-497.
- KRAWCZUK, A. (2007), Błędy gramatyczne studentów polonistyki lwowskiej powodowane polsko-ukraińską interferencją. W: Czermińska, M. | Meller, K. | Fliciński, P. (red.), Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. Poznań, 809-823.
- KRAWCZUK, A. (2011), Leksykologia i kultura języka polskiego. T. 2: Kultura języka. Kijów.
- KRAWCZUK, A. (2012), Gramatyczna kategoria rodzaju w języku polskim i ukraińskim: paralele i kontrasty. W: Rozprawy Komisji Językowej ŁTN. LVIII, 151-167.
- KRAWCZUK, A. (2020), Rodzaj gramatyczny w nauczaniu polszczyzny Ukraińców: perspektywa z „wewnątrz” oraz z „zewnątrz” systemu języka polskiego. W: Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców. 27, 133-154.
- KRZESZOWSKI, T. P. (1979), Interjęzyk i kontrastywna gramatyka generatywna. W: Grucza, F. (red.), Polska myśl glottodydaktyczna 1945-1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej. Warszawa, 586-596.
- LEWCZUK, P. (2020), Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia. Kraków.
- PRZECZODZKA, G. (1994), Z problematyki interferencji językowej w nauczaniu języka polskiego Polaków ze Wschodu. W: Mazur, J. (red), Metodyka kształcenia językowego Polaków ze Wschodu. Lublin, 39-48.
- STEFANČZYK, W. T. (2021), Rodzaj gramatyczny w polszczyźnie i w językach wschodniosłowiańskich. Rozważania na marginesie biernika. W: Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców. 28, 105-116.
- ZELINS'KA, M. (2018), Komunikativna kompetentsiya molodikh nosiiv pol's'koi movi zakhidnikh oblastey Ukraini. Drogoibich. [Зелінська, М. (2018), Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України. Дрогобич.]